

Preliminarni nalazi i preporuke

specijalna izvjestiteljica Ujedinjenih nacija za položaj branitelja ljudskih prava, Mary Lawlor

Sarajevo, 20. juni 2025.

1. Uvod

Dobro jutro svima i hvala vam na odzivu na ovoj konferenciji za medije. Moje ime je Mary Lawlor, specijalna izvjestiteljica Ujedinjenih nacija za položaj branitelja ljudskih prava. Moj mandat, utvrđen odlukom Vijeća UN-a za ljudska prava, podrazumijeva praćenje položaja branitelja ljudskih prava širom svijeta.

Od 9. juna 2025. godine boravim u službenoj posjeti Bosni i Hercegovini. Cilj je bio procijeniti okruženje za one koji žele ostvariti pravo na odbranu ljudskih prava u zemlji. Danas završavam svoju posjetu i podijelit ću s vama svoje preliminarnе nalaze. Nalaze ću analizirati dalje tokom izrade svog završnog izvještaja, a koji ću predstaviti Vijeću UN-a za ljudska prava u martu 2026. godine.

Za mene je bilo vrlo emotivno ponovo posjetiti zemlju. Istovremeno se vraćaju oprečna sjećanja na užase devedesetih. Kažem oprečna, jer dok su sjećanja na užase prošlosti i dalje prisutna, tu su i sjećanja na one koji su učinili sve u svojoj moći da te užase zaustave.

Moja posjeta je započela i završila se ovdje u Sarajevu, a između boravaka u glavnom gradu, moj tim i ja smo posjetili Banju Luku. Tokom posjeta ovim gradovima, sastala sam se s predstavnicima Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, uključujući Agenciju za ravnopravnost spolova i Savjetodavno tijelo za zaštitu braniteljica ljudskih prava, predstavnicima Ministarstva pravde i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Gender centra Republike Srpske, Zajedničke komisije za evropske integracije i Zajedničke komisije za ljudska prava Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo.

Također sam se sastala s troje ombudsmana iz Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

Posjetila sam i Bijeljину, Bihać, Kakanj, Lopare, Prijedor, Prnjavor, Srebrenicu i Zenicu.

Želim da se zahvalim vlastima Bosne i Hercegovine što su uputili poziv i omogućili moju posjetu, kao i svim predstavnicima vlastima s kojima sam se sastala.

Također želim zahvaliti rezidentnoj koordinatrici Ujedinjenih nacija i Timu Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, prvenstveno višoj savjetnici za ljudska prava i njenim saradnicima, na pomoći u organizaciji ove posjete.

Na kraju, ali ne i manje važno, želim da se zahvalim svim braniteljima ljudskih prava koji su razgovarali sa mnom. Izražavam svoju punu solidarnost s vama i vašom borbom.

2. Preliminarni nalazi

Širom cijele Bosne i Hercegovine, u Federaciji, Republici Srpskoj i Distriktu Brčko, u urbanim i ruralnim područjima, rade se nevjerojatne stvari na zaštiti i promociji ljudskih prava.

Ljudi koji brane pravo na zdrav okoliš, u duhu žena Kruščice, štite ekosisteme, pravo na zdrav okoliš i pravo na vodu. One su nevjerojatan primjer, faktor ujedinjenja u cijeloj zemlji, braneći univerzalnost ljudskih prava koja bi bila pogažena korporativnim, političkim i ličnim interesima. Suočavaju se s ilegalnim iskopavanjima, korupcijom i oduzimanjem imovine.

Pripadnici romske zajednice dekonstruišu diskriminaciju i osnažuju romsku djecu, žene i mlade.

Članovi LGBTI+ zajednice i njihovi saveznici bore se za svoja prava, insistirajući na jednakosti za sve, bez obzira na njihov rodni identitet ili seksualnu orijentaciju.

Branitelji prava osoba s invaliditetom s pravom insistiraju na cjelovitoj primjeni Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom te na okončanju njihove isključenosti iz društva, organizirajući se, protestirajući i igrajući svoju ulogu u društvenim pokretima.

Ljudi koji su solidarni s migrantima, izbjeglicama i tražiteljima azila dokumentuju vraćanja na hrvatskoj i srpskoj granici, utvrđuju identitete nastradalih žrtava kriminalnih radnji ili nemara države i osiguravaju da ljudi u pokretu mogu živjeti dostojanstveno.

Branitelji ljudskih prava rade na tranzicijskoj pravdi, osiguravajući da se nasilje iz prošlosti ne ponavlja niti veliča, te da žrtve mogu pristupiti pravnoj zaštiti i prevladati traumu.

U velikom broju slučajeva branitelji ljudskih prava i sami dolaze iz marginaliziranih grupa ili su diskriminirani u društvu. U nekim slučajevima su i sami žrtve zločina počinjenih tokom rata.

Toliko toga postižu, uprkos fragmentiranom političkom pejzažu i „zamrznutom miru“ koji opisuju mnogi koje sam upoznala tokom svoje posjete zemlji.

Prošlo je 30 godina od srebreničkog genocida i potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, a branitelji ljudskih prava širom zemlje demonstriraju nevjerovatno jedinstvo i solidarnost međusobno, kao i s narodima i građanima Bosne i Hercegovine. Oni su ti koji utjelovljuju bolju budućnost koju je mir najavio. Postoje primjeri gdje ih domaće vlasti prate u njihovom radu, ali nigdje nisam svjedočila stepenu političke volje koji bi dosegao nivo pune podrške.

Također postoje značajni dokazi da vlasti i treće strane direktno i namjerno podrivaju ljudska prava i dovode u opasnost branitelje ljudskih prava.

3. Dobre prakse

Naišla sam na određene pozitivne prakse vlasti.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice uspostavilo je Savjetodavno tijelo za zaštitu braniteljica ljudskih prava žena u okviru svoje Agencije za ravnopravnost spolova. Iako bi to tijelo moglo i trebalo biti ovlašteno da učini mnogo više, uz šire učešće i potpuniji mandat, više braniteljica ljudskih prava s kojima sam razgovarala ističe ovaj primjer kao jednu od dobrih praksi.

Entitetska ministarstva, kako u Federaciji, tako i u Republici Srpskoj, u nekim slučajevima demonstrirala su određeni stepen saradnje sa braniteljima ljudskih prava i javne podrške njihovom radu, pod uslovom da se izbjegavaju pitanja koja se smatraju politički osjetljivim.

Lokalne vlasti su također iskazale podršku onima koji ostvaruju pravo na odbranu ljudskih prava, prvenstveno izvan urbanih područja, uključujući branitelje i promotore prava manjina, prava žena i okoliša. Jedan takav primjer je Prnjavor.

U Brčko distriktu, Zakon o javnom okupljanju, usvojen 2020. godine, u skladu je s međunarodnim standardima ljudskih prava i mogao bi poslužiti kao model za druge zakonodavce, kao što su to učinili neki kantoni u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Nezavisna tijela za ljudska prava, poput Institucije ombudsmana za ljudska prava, iskazala su nespremnost da preduzmu mjere po osjetljivim pitanjima, uz nedovoljnu podršku aktivistima za ljudska prava drugih. Moraju biti mnogo proaktivniji i jedinstveni.

Positivne povratne informacije dolaze od branitelja ljudskih prava koji su sarađivali s Ombudsmanom za djecu Republike Srpske.

Ovo su pozitivni primjeri i njih treba nadograđivati. Međutim, branitelji ljudskih prava dobivaju najveću podršku jedni od drugih. Takvu solidarnost bi trebale iskazati i vlasti.

4. Pitanja koja izazivaju zabrinutost

Pogoršanje položaja branitelja ljudskih prava u Republici Srpskoj

Posljednjih godina zabilježena su ozbiljna pogoršanja okruženja za odbranu i promociju ljudskih prava u Republici Srpskoj.

Branitelje ljudskih prava, uključujući kritičke nezavisne medije i organizacije civilnog društva, visoki zvaničnici, uključujući predsjednika entiteta Milorada Dodika, portretiraju kao neprijatelje Republike Srpske. Čini se da je to postalo temelj kontinuiranog, regresivnog, etnonacionalističkog diskursa vladajućih političkih struktura u entitetu, a koji je, naizgled, usmjeren na produbljanje podjela kako bi se cementirala moć osvojena sa Dejtonskim sporazumom te otvorio put za ostvarivanje lične koristi.

Pod okriljem ovakvog diskursa, i kao njegov ključni sastavni element, uvedeni su zakoni s prividnim ciljem zaštite entiteta Republika Srpska i prava njenih stanovnika kao takvih, ali naizgled isključivo s ciljem ograničenja građanskih i političkih prava, prvenstveno prava na slobodu izražavanja, slobodu udruživanja i nediskriminaciju. Navedeno je praćeno zakonodavstvom koje olakšava rad kompanija za eksploataciju resursa.

Ponovno uvođenje kriminalizacije klevete Izmjene i dopune Krivičnog zakonika Republike Srpske u julu 2023. godine označile su prekretnicu u tom pogledu. Sa izmjenama i dopunama i njihovim stupanjem na snagu u januaru 2024. godine kreirano je novo poglavlje u Krivičnom zakoniku kojim se osobama koje su proglašene krivima za klevetu izriču novčane kazne u iznosu do 3.000 eura, a u slučaju neplaćanja novčane kazne, predviđena je zatvorska kazna u trajanju do dvije godine.

Izmjenama i dopunama su predviđeni određeni izuzeci od odgovornosti, uključujući i slučajeve kada su sporne izjave date „radi odbrane prava“, s tim da je teret dokazivanja ovakve odbrane na optuženom, pored izostanka dovoljnog angažmana na rješavanju problema kod ovakvih zakonskih rješenja.

Navedeno je rezultat činjenice da su problemi sa zakonodavstvom egzistencijalne prirode. Izmjene i dopune su u suprotnosti s članom 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, jer ne ispunjavaju kriterije nužnosti, pravne sigurnosti ili proporcionalnosti. Naime, kleveta bi trebala biti propisana kao prekršaj, a ne krivično djelo. Loša praksa u drugim državama nije nikakvo opravdanje. Potrebno je ukinuti odredbe krivičnog zakona u dijelu koji se tiče klevete te, gdje je to potrebno, zamijeniti odgovarajućim odredbama o kleveti u domeni građanskog prava.

Nakon ponovne kriminalizacije klevete, nekolicina drugih novih zakona je značajno uticala na branitelje ljudskih prava u Republici Srpskoj. Premda vlasti Republike Srpske insistiraju da ne postoji poveznica između ovih zakonskih propisa, moja ocjena je drugačija.

Među njima je i **Zakon o posebnom registru i transparentnosti rada neprofitnih organizacija (tzv. „zakon o agentima stranog uticaja“)**. Premda je Ustavni sud Bosne i Hercegovine isti nedavno stavio

van snage, njegov sadržaj i način na koji je usvojen ukazuju na stigmatizirajući pristup Vlade tog entiteta prema onima koje percipiraju kao prepreku na putu realizacije njihovih programa.

Zakon je usvojen u hitnoj proceduri, kao rezultat navodne potrebe za zaštitom ustavnog poretka Republike Srpske. Njime je predviđena klasifikacija nevladinih organizacija korisnica stranih sredstva i onih za koje se smatra da provode „političko djelovanje ili političke aktivnosti“ kao „agenti stranog uticaja“, te je predviđeno uspostavljanje posebnog registra za takve nevladine organizacije. Zakon predviđa da registrom upravlja Ministarstvo pravde Republike Srpske, koje također cijeni koje se aktivnosti mogu smatrati „političkim“ u kontekstu zakonskih odredbi. U slučaju njegove provedbe, nevladine organizacije u registru će biti podvrgnute pojačanom nadzoru od strane vlasti, uključujući inspekcije.

Slično izmjenama i dopunama kojima se ponovo kriminalizuje kleveta, stiče se dojam da je takozvani Zakon o agentima stranog uticaja uveden kao dio ciljne politike vlasti u Republici Srpskoj da delegitimiziraju aktivnosti svakoga ko se protivi interesima moćnika unutar vladajuće stranke, što uključuje branitelje ljudskih prava, poput članova organizacija civilnog društva i nezavisnih novinara. Postoji mogućnost za dalju demonizaciju i podriivanje rada organizacija civilnog društva korisnica stranih sredstava. Tokom procesa izrade zakona, pozivala sam na njegovo povlačenje iz procedure. Iako sam osjetila olakšanje nakon što je Ustavni sud Bosne i Hercegovine stavio van snage ovaj zakon, ministar pravde Republike Srpske me je obavijestio da nastavljaju s izradom podzakonskih akata, nakon čega će uslijediti uspostavljanje registra, što je izuzetno zabrinjavajuće. Potrebno je trajno odustati od ovakvog zakona.

U svjetlu etnonacionalističkog narativa vlasti Republike Srpske o unutrašnjem neprijatelju, prava žena i LGBTI+ zajednice, kao i onih koji brane njihova prava, eksplicitno se predstavljaju kao prijetnja tradicionalnim vrijednostima i porodici protiv kojih se treba boriti. Navedeno se ogleda u **izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srpske iz februara 2025. godine, kojima se briše termin „rodni identitet“** kao zaštićene karakteristike iz odredbi članova koji kriminaliziraju zločine iz mržnje, govor mržnje i zaštitu ljudskih prava i osoba koje rade za jednakost. Time se potencijalno uklanja pravna zaštita za osobe koje su meta zločina iz mržnje na osnovu njihovog rodnog identiteta, uključujući branitelje ljudskih prava i one koji zagovaraju jednakost. Ovim se šalje vrlo negativan signal društvu i primjer je kako vlasti usvajaju agendu antirodnog pokreta prisutnog u zemlji. Dok vlasti Republike Srpske insistiraju da su osnažile pravnu zaštitu kroz izmjene i dopune, branitelji ljudskih prava pogođeni navedenim izmjenama izražavaju snažno neslaganje sa ovakvom ocjenom.

Isti obrazac se ponavlja i u **Zakonu o zaštiti ustavnog uređenja Republike Srpske**, pokrenutom u martu 2025. godine. Premda zakon nije prošao kompletnu proceduru usvajanja, bojim se da bi isti mogao biti ponovo uveden ili jednostavno implementiran. Odredbe koje kriminalizuju one koji „ugrožavaju ustavni poredak Republike Srpske“ ili koji „ne poštuju ili ne provode odluke institucija ili tijela Republike Srpske“ mogle bi imati ozbiljan negativan uticaj na branitelje ljudskih prava i pogoršati autocenzuru svih glasova koji kritikuju politike entitetskih vlasti.

Prava na slobodu izražavanja i slobodu udruživanja, kao i sloboda od diskriminacije i ravnopravnost spolova, zaštićena su Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, čija je potpisnica i Bosna i Hercegovina, jednako kao i drugim međunarodnim instrumentima i standardima o ljudskim pravima. Pravo na slobodu od diskriminacije je temeljno ljudsko pravo, kao i pravo na rodnu ravnopravnost. Prava na slobodu izražavanja i udruživanja mogu se ograničiti samo u ograničenim izuzetnim okolnostima. Posljednjih godina, u Republici Srpskoj su potisnuti ovi ključni principi međunarodnog prava o ljudskim pravima.

Položaj branitelja ljudskih prava u oblasti zaštite okoliša u zemlji

Aktivisti na zaštiti ljudskih prava vezanih za okoliš rade nevjerovatne stvari u Bosni i Hercegovini. Dok su se neki do sada mogli slobodno i uspješno organizirati, postoji više simptomatičnih slučajeva koji izazivaju značajnu zabrinutost i ukazuju na rastući pritisak.

Tokom posjete, upoznala sam se s problematikom 1) branitelja u oblasti okoliša na lokalnom nivou, posebno u zajednicama u blizini lokacija predloženih ili postojećih ekstraktivnih aktivnosti i takozvanih projekata „zelene tranzicije“; 2) nezavisnih novinara koji izvještavaju o pitanjima okoliša, uključujući povezane koruptivne i korporativne aktivnosti; i 3) nevladinih organizacija koje podržavaju i novinare i aktiviste na lokalnom nivou, uz zagovaranje kod vlasti.

U **Republici Srpskoj**, usvajanje takozvanog **zakona o agentima stranog uticaja** izazvalo je značajnu zabrinutost među braniteljima u oblasti okoliša. Premda je zakonom predviđen izuzetak za nevladine organizacije u oblasti zaštite okoliša, branitelji ljudskih prava ističu zabrinutost da bi se njihov rad u svakom trenutku mogao smatrati „političkim“ i da bi mogli biti uvršteni u registar, što bi ozbiljno stigmatiziralo njihov rad. **Ponovna kriminalizacija klevete** također je imala svoje efekte, posljedično dovodeći do autocenzure. Ovo treba posmatrati u svjetlu zakonodavstva usvojenog radi olakšavanja rada kompanija za eksploataciju u entitetu, uključujući i Zakon o geološkim istraživanjima.

Veći broj aktivista na lokalnom nivou angažovanih na zaštiti okoliša postali su meta **kampanja blaćenja**, a **SLAPP-ovi**, odnosno, **strateške tužbe protiv učešća javnosti**, predstavljaju važno pitanje kojim se mora pozabaviti. Ohrabruje me iskazana spremnost Ministarstva pravde Republike Srpske za zakonodavstvo koje bi rješavalo ova pitanja. SLAPP tužbe pokreću strane i domaće kompanije protiv branitelja ljudskih prava aktivnih po pitanjima okoliša, a često su uključeni i lokalni politički interesi. Navodno su kompanije slale **i dopise o prestanku i odustajanju** u kojima se prijeti neprimjerenim pravnim postupcima braniteljima ljudskih prava u nevladinim organizacijama, u očiglednom pokušaju da ih zastraše i ušutkaju.

Simptomatičan primjer je lažni slučaj pokrenut protiv mladih branitelja ljudskih prava **Sare Tuševljak i Sunčice Kovačević**, zbog njihove odbrane Kasindolske rijeke i prava onih koji se na istu oslanjaju. Više je upečatljivih aspekata ovog slučaja. Prvi je otpornost koju su Sara i Sunčica iskazale, uprkos njihovom povlačenju po sudovima u posljednje tri godine. One nisu žrtve već primjer na koji bi svi u Bosni i Hercegovini trebali biti ponosni. Treba ih podržati, ali čini se da mnogi profitiraju od SLAPP tužbe protiv njih, uključujući i belgijsku kompaniju koja je pokrenula tužbu, Green Invest, domaću građevinsku kompaniju i druge uključene, advokatsku kancelariju koja zastupa kompaniju, kao i kompaniju koja je vještačila pred sudom. Predmet pratim od 2022. godine i nastavljam to činiti. Pozivam kompaniju da odustane od tužbe i pozivam vlasti da se službeno očituju na dopis o navodima u ovom predmetu koji sam uputila u januaru 2023. godine.

Još jedan slučaj koji izaziva značajnu zabrinutost tiče se **Zorana Poljaševića**, jednog od lidera uspješnog pokreta za zaštitu **planine Ozren**, lokacije predloženih iskopavanja „kritičnih minerala“. Inspirisala me je priča ovog pokreta, u kojem su se ljudi iz Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine ujedinili kako bi zaštitili ekosistem, kulturu i historiju planine. Ipak, Zoran je platio visoku cijenu, navodno je otpušten sa radnog mjesta inženjera u odmazdi zbog njegove uloge u pokretu. Predstoji ročište po njegovoj tužbi zbog neutemeljenog otkaza, a ja ću pažljivo pratiti ishod suđenja. Zoran bi trebao biti vraćen na svoje radno mjesto.

Aktivisti na zaštiti okoliša su također **direktno primali prijetnje** zbog svog aktivizma i **upozoreni su da prestanu s aktivnostima**. Ozbiljno sam zabrinuta zbog štete po okoliš i utjecaja **rudarenja lignita na ljudska prava u Bukovoj Kosi kod Prijedora**, te pozivam vlasti Republike Srpske da se uključe u

smislene i inkluzivne konsultacije s lokalnim stanovništvom i braniteljima ljudskih prava kako bi iznašli rješenje i pravni lijek.

Postoje i drugi slučajevi s kojima sam upoznata i koje ću detaljnije istražiti. Također sam vrlo zabrinuta zbog navoda o pritiscima na branitelje ljudskih prava od strane diplomata stranih ambasada sa interesom za ekstraktivne projekte u zemlji.

Položaj novinara

Nezavisni novinari imaju ključnu ulogu u razotkrivanju kršenja ljudskih prava i važni su saveznici branitelja ljudskih prava te često ostvaruju pravo da i sami brane ljudska prava. Treba ih podržati, a sve države trebaju stvoriti okruženje u kojem novinari mogu slobodno djelovati, bez straha.

Postoje dokazi da to nije slučaj u Bosni i Hercegovini. Najjasniji odraz navedenog je **ponovna kriminalizacija klevete u Republici Srpskoj**, o kojoj je već bilo riječi. Iako do danas nije bilo osuđujućih presuda protiv novinara za ovo novo krivično djelo, njime je značajno narušen njihov rad, a novinari koji izvještavaju o pitanjima ljudskih prava, poput korupcije i ekstraktivne industrije, osjećaju potrebu za **autocenzurom** i preduzimanjem dodatnih mjera opreza u svom radu.

Iako postoje posebni izazovi u Republici Srpskoj, **novinari se suočavaju s problemima u cijeloj zemlji, ne samo u RS-u**. Jednako kao i aktivisti za zaštitu okoliša, i novinari su meta **neosnovanih građanskih tužbi (SLAPP)** i **prijetnji pravnim postupcima** u pokušaju da ih se ušutka, kao i **fizičkih napada** i **online zlostavljanja**. Postoji široko rasprostranjena nekažnjivost za ove napade, a novinari izvještavaju da naponi na utvrđivanju odgovornosti staju kada slučajevi stignu do tužilaštava, dok političari rijetko i gotovo nikada ne osuđuju odmazde protiv novinara. Određeni visokopozicionirani **političari, posebno u Republici Srpskoj, također su više puta izvrgavali novinare osudi javnosti**, a prijetnje i klevete političara su prolazile nekažnjeno. Specijalni izvještaj Institucije ombudsmana o prijetnjama novinarima, objavljen 2017. godine, ukazuje da ovi problemi nisu nikakva novina. Međutim, po mišljenju mnogih mojih sagovornika, od tada se situacija pogoršala, a nezavisni novinari također mogu biti značajno pogođeni usvojenim Zakonom o agentima stranog uticaja u Republici Srpskoj.

Kontakt tačke za novinare koji su u riziku nedavno su uspostavljene u tužilaštvima i ministarstvima unutrašnjih poslova, što je ohrabrujuće. Međutim, u razgovorima s novinarima o ovom mehanizmu, jasno su stavili do znanja da im isti trenutno nije u mogućnosti pružiti efikasnu zaštitu i da bi ga trebalo ojačati.

Položaj branitelja prava LGBTI+ osoba

Jednako kao i branitelji okoliša i nezavisni novinari, zagovornici prava LGBTI+ zajednice izloženi su pritiscima u Bosni i Hercegovini, što je, očigledno, jedna od oblasti koja izaziva zabrinutost.

Međutim, situacija nije ujednačena.

Branitelji prava LGBTI+ osoba imaju relativnu slobodu organizovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine, barem u većim gradovima. Potvrda njihovog izvanrednog angažmana je i godišnja **Povorka ponosa** koja se održava u Sarajevu. Međutim, prisiljeni su prevazilaziti **opterećujuće obaveze koje je nametnuo Kanton Sarajevo** prilikom organizacije Povorka, a koje su rezultat odredbi Zakona o javnom okupljanju Kantona, koji nije u skladu s međunarodnim pravom i standardima ljudskih prava i trebao bi se podvrgnuti reformama. Javna okupljanja LGBTI+ u Sarajevu, uključujući Povorku, označena su kao „visokorizična“, što dovodi do značajnih sigurnosnih troškova koje je dužan snositi Organizacijski odbor Povorka.

Situacija je znatno gora u Republici Srpskoj, gdje je LGBTI+ zajednica direktno stigmatizirana od strane vladajuće stranke. Dana **18. marta 2023. godine, nasilna rulja je napala branitelje LGBTI+ prava na njihovom dogovorenom sastanku u Banjoj Luci**. Sastanak je organizovan nakon što je lokalna policija zabranila projekciju filma koju su aktivisti planirali i to nekoliko sati prije nego što je trebala biti održana. Takvi događaji su se održavali u gradu više godina bez incidenata, ali ovog puta događaj je privukao pažnju lokalnih političara, a predsjednik Republike Srpske i gradonačelnik Banja Luke su se usprotivili napadu. Pokrenuta je istraga o napadu, koji je snimljen kamerom i dogodio se u prisustvu policije Republike Srpske, s tim da je istraga još uvijek u toku, uprkos činjenici da je prošlo više od dvije godine. Veoma sam zabrinuta što se ovo dogodilo u kontekstu govora mržnje usmjerenog protiv LGBTI zajednice i zbog navoda da nije riječ o izolovanom incidentu.

Napad je prošao potpuno nekažnjeno, sa snažnim efektima na branitelje prava LGBTI+ osoba u entitetu, ali i ostatku zemlje. Treba ga posmatrati u kontekstu nedavnih zakonodavnih intervencija koji podrivaju ljudska prava u entitetu, kao i narativa o unutrašnjem neprijatelju koji su razvili visokopozicionirani članovi vladajuće stranke.

Položaj branitelja prava migranata

U prethodnim godinama, migranti, izbjeglice i tražitelji azila suočavali su se s vrlo teškim uslovima u Bosni i Hercegovini, kao i oni koji su s njima sarađivali kao znak solidarnosti. Tokom moje posjete, obaviještena sam da su ljudi koji rade ovaj posao prethodno bili ozbiljno uznemiravani, posebno u pograničnim područjima, a među metama su se posebno isticale braniteljice ljudskih prava. Iako se migranti, izbjeglice i tražitelji azila i dalje suočavaju s izazovima u zemlji, uključujući pristup adekvatnoj hrani i zdravstvenoj zaštiti, te navodno nasilje od strane policije, situacija se od tada poboljšala i ljudi u većini slučajeva mogu raditi u znak solidarnosti s njima bez straha. Ipak, suočavaju se s **administrativnim preprekama** i prisiljeni su uložiti značajno vrijeme i energiju u birokratske probleme koji bi se mogli mnogo brže riješiti uz odgovarajuću podršku vlasti. Čini se da se i administrativni zahtjevi **u nekim slučajevima koriste za prijetnju braniteljima ljudskih prava koji rade na granicama**. Nastavit ću pratiti ova dešavanja i namjeravam ih detaljnije ispitati u svom završnom izvještaju. **Solidarnost treba podržavati**, a nikako ometati, potiskivati ili kriminalizirati.

Položaj aktivista u oblasti tranzicijske pravde i pomirenja

Neke od najizazovnijih poslova u zemlji obavljaju oni koji žele ispraviti nepravde rata. U takvim aktivnostima ste usamljeni, a uglavnom ih obavljaju žene, i to uz malu podršku vlasti ili često uz njihovo aktivno protivljenje. Ljudi često zaziru od javne podrške ovim braniteljima. Jedna braniteljica ljudskih prava mi je govorila koliko je teško pogađa što se zločini počinjeni u njenoj regiji sada ponavljaju u Gazi, dok međunarodna zajednica nijemo posmatra. Vrijeme prolazi, ali vrijeme ne liječi sve rane. Tranzicijska pravda iziskuje hrabrost, razumijevanje i upornost. Upravo to su i pokazali branitelji ljudskih prava, ali im je potrebna podrška.

Branitelji ističu i administrativna uznemiravanja, uključujući policijske inspekcije tokom pandemije COVID-19, gdje su ove organizacije bile jedine targetirane. Jedan od ključnih koraka ka pomirenju trebao bi biti podizanje **spomen-obilježja za civilne žrtve rata**, uključujući i djecu **Prijedora**, gdje se bilježe **administrativne prepreke** i političko protivljenje. Branitelji ljudskih prava koji rade na pitanjima tranzicijske pravde i pomirenja trebali bi moći raditi bez straha od gubitka posla ili rizika od daljeg isključenja i ponovne traumatizacije.

Položaj branitelja ljudskih prava s invaliditetom

Na sastancima s braniteljima ljudskih prava osoba s invaliditetom tokom moje posjete, upoznata sam s glavnim izazovima s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom u Bosni i Hercegovini, uključujući

socijalnu isključenost, siromaštvo i široko rasprostranjene prepreke u ostvarivanju i realizaciji njihovih prava. Država je ratificirala **UN-ovu Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom** iz 2010. godine, ali uprkos određenom napretku, čini se da je mala vjerovatnoća za promjenu pristupa zdravstvenog sistema invaliditetu u zemlji, a što značajno utiče na prava osoba s invaliditetom, uključujući njihovo pravo na odbranu ljudskih prava.

Braniteljke sa invaliditetom smatraju da su isključene i iz pokreta za prava žena i iz pokreta za osobe s invaliditetom. Pristup pravdi i dalje predstavlja veliku zabrinutost, bez institucionalne strukture za sistemsku, besplatnu pravnu pomoć. Osim toga, Zakon o organizacijama i reprezentativnim organizacijama omogućava reprezentativnost samo u okviru jedne kategorije osoba s invaliditetom, što ometa rad većih saveza koji predstavljaju udruženja temeljena na članstvu.

Pravo na javno učešće za osobe s invaliditetom i one koji se zalažu u njihovo ime treba učiniti pristupačnijim, uključujući i veća prilagođavanja u smislu fizičke pristupačnosti i smislene inkluzije.

Položaj branitelja ljudskih prava iz manjinskih grupa

Manjine čine sastavni dio bogatog društvenog mozaika u Bosni i Hercegovini, ali nailaze na značajne izazove zbog **diskriminacije** sadržane u Dejtonskom mirovnom sporazumu, a koja se reflektira na odnose u društvu. Pripadnicima manjina je teže da javno istupaju i organiziraju odbranu ljudskih prava, a ipak to čine uspješno širom zemlje. U nekim slučajevima, vlasti ih podržavaju, posebno na lokalnom nivou, kao što je to slučaj u Prnjavoru. U određenim lokalnim zajednicama, čini se, dobro su prihvaćeni i od većinskog stanovništva i od lokalnih vlasti, dok se drugdje suočavaju sa poteškoćama. Bilo je i nekih **značajnih uspješnih priča**, ali izazovi su i dalje prisutni, dok aktivisti za prava manjina također osjećaju efekte gore navedenih zakonodavnih inicijativa u Republici Srpskoj.

Položaj braniteljica ljudskih prava

Žene su u prvim redovima borbe za ljudska prava i socijalnu pravdu u Bosni i Hercegovini, jednako kao i širom svijeta. Prisutne su u borbi za okoliš, u tranzicijskoj pravdi, u zaštiti prava migranata, u nezavisnom novinarstvu i zagovaranju u odbrani prava LGBTI+ zajednice, prava manjina i osoba s invaliditetom. Ipak, biti žena je multiplikator rizika kada je u pitanju aktivizam za ljudska prava u zemlji. U mnogim slučajevima odmazde protiv braniteljica ljudskih prava, žene su meta zbog ostvarivanja svog prava na odbranu ljudskih prava. To se dešava na sudovima, gdje su braniteljice ljudskih meta **SLAPP tužbi**, potom na granicama, gdje su žene bile podvrgnute **prijetnjama, doksiranju i fizičkim napadima** zbog svog angažmana s ljudima u pokretu. Ovo se dešava tamo gdje se žene iz redova manjina suočene s predrasudama unutar i izvan vlastitih zajednica, dešava se i braniteljicama ljudskih prava koje brane prava drugih žena i pružaju im podršku, jer su često stigmatizirane i suočavaju se s rodno motiviranim i mizoginim komentarima, kako lično, tako i na društvenim mrežama. Čini se da sa publicitetom braniteljica ljudskih prava uslijed njihovog aktivizma povećava i rizik od odmazde.

Veliki dio ovih rizika je posljedica duboko patrijarhalnog društva, gdje je ženama tradicionalno bila prepuštena briga o porodici. Braniteljice se također suočavaju s reakcijama pokreta protiv ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, između ostalog, i na društvenim mrežama. Navode da često ni ne prijavljuju prijetnje ili napade policiji jer ne očekuju da će dobiti bilo kakvu opipljivu podršku. Osim toga, njihove porodice i zajednice mogu ih pritisnuti da odustanu od svog angažmana u oblasti ljudskih prava.

5. Zaključci

Usljed specifičnog političkog uređenja u Bosni i Hercegovini i popratnih složenih zakonodavnih mehanizama, položaj branitelja ljudskih prava u zemlji nije ni blizu ujednačenog. Međutim, standardi kojih su se sve vlasti u zemlji dužne pridržavati su jasni i utvrđeni u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima čija je država strana potpisnica te povezanim standardima ljudskih prava. Navedeno također uključuje Deklaraciju UN-a o braniteljima ljudskih prava, usvojenu konsenzusom na Generalnoj skupštini UN-a 1998. godine, koja proširuje prava utvrđena u temeljnim ugovorima o međunarodnim ljudskim pravima. Deklaracija prepoznaje da svi ljudi imaju pravo braniti ljudska prava, poduzimati mirne aktivnosti na njihovoj zaštiti u slučajevima prijetnji od kršenja i da država ima dužnost zaštititi ljude od nasilja, prijetnji, odmazde, diskriminacije, pritiska ili proizvoljnog djelovanja u bilo kojem obliku radi ostvarivanja ovog prava.

Mnogo više bi se moglo učiniti kako bi se Deklaracija pretočila u stvarnost u Bosni i Hercegovini i mnogo bi se time moglo postići, u oblasti tranzicijske pravde, borbe protiv korupcije, prava žena, manjina, LGBTI+ zajednica, zaštite okoliša i pravedne tranzicije koja podržava princip univerzalnih ljudskih prava. Odgovornost je na državi, u svim njenim oblicima. Pozivam je da prihvati izazov Deklaracije i sarađuje s braniteljima ljudskih prava kako bi zaštita, poštivanje i ostvarivanje ljudskih prava postali stvarnost za sve pod njenom jurisdikcijom.

6. Preliminarne preporuke

Vlastima u cijeloj zemlji:

- Poduzeti proaktivne mjere za rješavanje negativnih narativa o promociji i zaštiti ljudskih prava u zemlji, uključujući prestanak svih javnih istupa političara koji omalovažavaju rad branitelja ljudskih prava ili ga poistovjećuju s kriminalom ili sigurnosnim problemima;
- Promovisati ulogu nezavisnog novinarstva i poduzeti mjere kako bi se osiguralo da su novinari zaštićeni od zastrašivanja ili odmazde bilo koje vrste zbog njihovog rada;
- Osigurati usklađenost između svih domaćih propisa i međunarodnog prava o ljudskim pravima;
- Potpisati i ratificirati Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti okoliša putem krivičnog prava i sarađivati s civilnim društvom kako bi se pripremila njena cjelovita provedba;
- Osigurati poštivanje Arhuske konvencije od strane svih relevantnih vlasti kao prioritetne u zemlji;
- Značajno osnažiti mrežu kontakt tačaka za novinare koji su u riziku pri tužilaštvima i ministarstvima unutrašnjih poslova, preduzeti korake za uspostavljanje kontakt tačaka za organizacije civilnog društva koje rade na pitanjima ljudskih prava unutar Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i svih drugih relevantnih ministarstava;
- Usvojiti zakone i poduzeti mjere podizanja svijesti, uključujući i među tužiocima i pravosuđem, kako bi se spriječila zloupotreba krivičnog i građanskog prava protiv branitelja ljudskih prava, uključujući novinare, putem SLAPP tužbi;
- Preduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo smisleno, inkluzivno i ravnopravno javno učešće branitelja ljudskih prava; uključujući i utvrđivanje i uklanjanje prepreka za pristup branitelja s invaliditetom;
- Unaprijediti transparentnost imenovanja članova u vijeća/savjete za manjine i osigurati ravnopravno i efikasno učešće žena iz reda manjina u donošenju odluka koje se na njih odnose.

Vlastima Republike Srpske:

- Ukinuti izmjene Krivičnog zakonika kojima se ponovo uvodi krivično djelo klevete, osiguravajući da se isto klasificira kao prekršaj iz sfere građanskog prava isključivo kroz propise koji podržavaju slobodu izražavanja kako je zagarantovano članom 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima;
- Ukinuti Zakon o posebnom registru i javnosti rada neprofitnih organizacija i preduzeti aktivne mjere za potpunu zaštitu slobode udruživanja, kako je zagarantovano članom 22. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima;
- Ukinuti izmjene i dopune Krivičnog zakonika koje se odnose na rodni identitet, vraćajući taj termin, te poduzeti aktivne mjere na promociji ljudskih prava LGBTI+ zajednice u entitetu, uključujući djelovanje onih koji brane njihova prava;
- Bez daljnjeg odlaganja osigurati nepristrasnu i efikasnu istragu napada na branitelje LGBTI+ prava u Banjoj Luci u martu 2023. godine i izvesti počiniocima pred lice pravde;
- U konsultaciji sa braniteljima ljudskih prava u oblasti zaštite okoliša i pogođenim članovima zajednice, provesti reviziju svih izdatih dozvola za rudarenje lignita u Bukovoj Kosi kod Prijedora, uzimajući u obzir uticaje na okoliš i ljudska prava.

Vlastima Federacije Bosne i Hercegovine:

- Razmotriti unapređenje Zakona o građanskoj inicijativi i zaštiti građana i aktivista i, nakon što isti bude usvojen, osigurati njegovu cjelovitu i efikasnu primjenu.

Svim kantonalnim vlastima

- Osigurati da svi zakoni na kantonalnom nivou budu u skladu s međunarodnim standardima ljudskih prava, posebno u vezi s pravima na slobodu udruživanja, mirnog okupljanja i izražavanja (članovi 19, 21. i 22. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima)
- Osigurati da teret troškova sigurnosnih mjera tokom javnih okupljanja poput Povorke ponosa ne snose organizatori ovakvih okupljanja.

Instituciji ombudsmana za ljudska prava:

- Pripremiti specijalni izvještaj o položaju branitelja ljudskih prava, uključujući posebna poglavlja o onima koji brane prava vezana za okoliš; prava žena; prava LGBTI+ zajednice; prava osoba s invaliditetom; i braniteljima prava migranata;
- Uključiti poglavlja o braniteljima ljudskih prava u druge relevantne posebne tematske izvještaje;
- Prikupljati i objavljivati razvrstane statistike o pritužbama zaprimljenim od branitelja ljudskih prava;
- Prisustvovati sudskim postupcima u predmetima protiv branitelja ljudskih prava, uključujući parnice protiv Sare Tuševljak i Sunčice Kovačević.